

LA REPÚBLICA DELS MESTRES¹
SALOMÓ MARQUÈS

¹ Bona part d'aquest text és el que es va exposar a Olot el dia 17 de març del 2006 dins del cicle «75è aniversari de la II República 1931-2006», organitzat per PEHOC i l'Ajuntament d'Olot.

M

irar enrere pot ser útil si ho fem no pas per enyorar temps passats sinó per veure on érem i on som ara. La història ens ha de servir per reflexionar sobre el passat i extreure'n lliçons per millorar el present i el futur. Ara que es compleixen 75 anys de la proclamació de la II República és un bon moment per veure quina va ser la política educativa republicana, què es volia, què es va aconseguir, etc. I veure on som ara. En aquesta exposició procuraré ressaltar els trets més importants d'aquella política reforçant-los amb exemples olotins, amb el convenciment que bona part dels aquí presents podreu completar millor que jo el que exposaré.

D'entrada permeteu-me afirmar que les autoritats republicanes i els sectors progressistes de la societat estaven convençuts de la possibilitat de canviar la societat a través de l'educació. L'educació era un dels eixos bàsics de la política republicana; tant és així que es parlava de la «República dels professors» i s'afirmava que «el mestre ha de ser el primer ciutadà de la República».

L'anomenada «República dels professors» va tenir una manifestació ben clara a Girona ja que Cassià Costal, professor de l'Escola Normal de Girona, fou el primer president provisional de la Diputació. Posteriorment va ser cridat a Barcelona per dirigir l'Escola Normal de la Generalitat. Costal és la personalitat gironina de més relleu pedagògic. Era membre d'Unió Socialista de Catalunya. Per la seva banda, Miquel Santaló, professor de geografia a l'Escola Normal de Girona, va ser el primer alcalde republicà de la ciutat. Era membre d'Esquerra Republicana de Catalunya.

A Olot els mestres Ramon Calm, d'ERC, i Bernardí Lite, d'Acció Catalana, tots dos membres del consistori olotí, són noms que confirmen que puguem parlar de «La República dels mestres».

Quan parlem de l'època republicana hem de definir diferents períodes: el de la República en pau (abril de 1931 – juliol de 1936), dins del qual hem de distingir el bienni progressista, el bienni negre i la curta etapa del front d'esquerres, i l'etapa de la República en guerra (juliol de 1939 – febrer de 1939).

Jo parlaré des de Catalunya, on el govern de la Generalitat tenia competències plenes, i no pas exclusives com volia, en el camp de l'ensenyament i la cultura. Per tant, haurem de tenir present aquest fet: a Catalunya durant els anys republicans legislaren (a diferent nivell) sobre educació dos governs, el central i el català. En la meva exposició destacaré els fets més rellevants de la política educativa republicana, seguint un itinerari cronològic.

LA REPÚBLICA EN PAU (ABRIL 1931 – JULIOL 1936)

De manera esquemàtica durant el bienni progressista, 1931-1933, podem destacar els següents fets relacionats amb l'educació i l'escola, promoguts pel govern central.

1 * **Decret sobre la llengua** (29 d'abril de 1931), també conegut com el decret del bilingüisme. L'aportació més important és que s'institueix l'ensenyament en la llengua materna.

És un principi universal de Pedagogia que l'ensenyament primari, per tal que sigui eficaç, s'ha de produir en la llengua materna. (...) Respectar la llengua materna, sigui quina sigui, és respectar l'ànima de l'alumne i afavorir l'acció del mestre permetent que s'acompleixi amb tota plenitud.

Recordo que durant la monarquia l'ensenyament en castellà havia estat obligatori a les escoles. Hi haurà alguns intents tant des del magisteri públic com des de les escoles privades de la burgesia catalanista per introduir el català a l'escola, però seran accions minoritàries.

Des de començament de segle hi havia hagut conflictes entre els sectors més catalanistes del magisteri i Romanones, Primo de Rivera, etc. pel tema del català a l'escola; també els bisbes s'hi encararen per la qüestió de l'ensenyament del catecisme a l'escola perquè es feia en català seguint el criteri pastoral de l'episcopat de Catalunya quan aquests governants espanyols volien que es fes en castellà.

Aquest decret de bilingüisme va tenir aplicacions diferents. En algunes escoles l'ensenyament a classe es feia un dia en català i un altre en castellà. En d'altres eren més generosos i es feia més dies en català que en castellà. No tenim gaire dades sobre el que va passar a les escoles olotines, però sí que coneixem el que va succeir a l'Institut d'Olot, del qual parlarem més tard:

El Consell Regional de Segon Ensenyament establia que en acabar el batxillerat l'alumnat havia de dominar les llengües catalana i castellana. Per aconseguir-ho es va acordar (1934):

- a) establir càtedres de català en tots els instituts de Catalunya;
- b) la direcció dels instituts vetllarà perquè hi hagi un mínim d'hores en català i en castellà, en cada curs, tot respectant el dret d'ús del castellà del professorat no català; es procurarà no canviar molt sovint l'ús de l'idioma amb el qual s'imparteix l'assignatura;
- c) des de la direcció dels instituts s'atendrà els casos especials que es puguin donar i se solucionaran d'acord amb l'esperit de la norma.

Aquesta normativa no va poder aplicar-se a causa del retrocés polític produït el 1934 arran dels fets d'octubre. Si hem de fer cas de les publicacions escolars de l'època, queda clar que l'ensenyament es feia majoritàriament en català.

2 * **Nou pla d'estudis de formació del futurs mestres** (Pla Professional, setembre 1931)

Era un pla que comportava canvis substancials respecte dels anteriors plans d'estudis i era el millor pla de formació que havia tingut el magisteri fins a aquell moment. Alguns dels seus trets distintius eren:

- a) una durada de quatre anys. Els tres primers eren de formació professional acadèmica i el quart era un any de pràctiques remunerades;
- b) s'establí la coeducació i la religió deixava de formar part del currículum formatiu;
- c) els continguts estaven agrupats en tres grans àmbits: el dels coneixements filosòfics, pedagògics i socials; el de les matèries metodològiques i didàctiques, i el de les disciplines artístiques i pràctiques;
- d) per accedir a aquests estudis calia tenir el batxillerat;
- e) el claustre del centre el formava tot el professorat i una representació de l'alumnat.

La cultura general i la formació pedagògica que s'impartia amb aquest nou pla eren molt més sòlides que en els altres plans anteriors: una lectura atenta del seu programa posa de manifest que representa una millora substancial. De totes maneres no tot serien flors i violes. Per exemple, hi hauria tensions entre els alumnes que seguien el pla vell i els del pla nou, que eren titllats de privilegiats.

3 * **Escola única**

Un altre pilar de la política educativa republicana era el de l'escola única, és a dir, les paraules del primer ministre d'Instrucció Pública el mestre Marcel·li Domingo ho diuen ben clarament: *«La Instrucción Pública ha llegado a sentir la el Estado como un deber inexcusable y primordial, y a sentir la Nación como la única posibilidad de que la democracia cumpla sus destinos históricos. Es imperativo, pues, solidarizar la Nación y el estado en esta obra sagrada que la Monarquía no quiso ni supo cumplir. El propósito y el deseo de la República es avanzar con paso gigante a la creación de la Escuela única, con el fin de que el talento*

encuentre libre todos los medios de desenvolverse, manifestarse e imponerse. Para que la Escuela única se realice y prevalezca precisa, en primer término, crear las escuelas primarias suficientes. No ha de haber español en edad escolar sin escuela, ni escuela sin cumplir debidamente su misión».

4 * **Escola laica**

La Constitució republicana deixa ben clar que l'Estat és laic; no tindrà religió oficial com fins fa poc amb la monarquia. Ho manifesta en l'article 3, que diu: «*El Estado español no tiene religión oficial.*» I en el 48: «*L'ensenyament serà laic, farà del treball l'eix de la seva activitat metodològica i s'inspirarà en ideals de solidaritat humana.*»

En aquest tema es produïren al llarg dels anys diferents decrets que anaren consolidant la laïcitat escolar. El primer va ser sobre la voluntarietat de la formació religiosa a les escoles (maig 1931).

La Circular de la Direcció General sobre l'aplicació de l'article 48 de la Constitució manifesta: «*La escuela ha de ser laica. La escuela, sobre todo, ha de respetar la conciencia del niño. La escuela no puede ser dogmática ni puede ser sectaria. Toda propaganda política, social, filosófica y religiosa queda terminantemente prohibida en la escuela. La escuela no puede coaccionar las conciencias. Al contrario, ha de respetarla. Ha de liberarlas. Ha de ser lugar neutral donde el niño viva, crezca y desarrolle sin sojuzgaciones de esa índole... El maestro debe poner el esfuerzo más exquisito de que sea capaz al servicio de un ideal lleno de austeridad y de sentido humano.*»

Més tard, el març del 1932, es promulgà la supressió de la religió a les escoles, que va anar acompanyada d'una crida a intensificar la formació moral.

El juny de 1933 es va promulgar la Llei de Congregacions i Associacions religioses, que en l'article 31 afirma: «*Las Ordenes y Congregaciones religiosas no podrán dedicarse al ejercicio de la enseñanza*». Aquest fet va comportar la desaparició oficial de les escoles religioses i l'adaptació a noves formes.

El fet de la prohibició de les escoles religioses va forçar la creació de les Mútues Escolars, seguint els consells del cardenal Vidal i Barraquer, que propugnava una fórmula perfectament legal, la de «*agrupar a los padres de los alumnos de cada Colegio presentes y futuros en una persona moral que permita su actuación. (...) Para ello se ha excogitado la forma de Asociación mutua*». Per dir-ho ras i curt, oficialment els pares es convertien en els responsables de l'escola i encarregaven la funció d'ensenyar a unes persones concretes que eren les monges o els frares que fins a aquell moment havien dirigit el centre. Cada congregació religiosa va crear la seva pròpia mútua.

Quan es proclamà la Llei de confessions religioses a la ciutat hi havia les següents escoles religioses: Escolapis, Cor de Maria i Clarisses de la Divina Providència.

A Olot les escoles religioses s'aplegaren en la Mútua de Pares de Família d'Olot, que estava integrada per col·legis de la ciutat i d'altres poblacions; en formaren part els col·legis del Cor de Maria d'Olot, Besalú i Camprodon; les carmelites de la Caritat de Sant Feliu de Pallerols i les Preses; les Dominiques de Mieres, Castellfollit de la Roca, Sant Esteve d'en Bas, Santa Pau i Tortellà; les Clarisses de la Divina Providència d'Olot; les Caputxines de Sant Joan les Fonts; les de la Mare de Déu del Carme de Sant Jaume de Llierca i els Escolapis d'Olot.

Un exemple concret de com es crea una mútua escolar el trobem al *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* del 28 de desembre de 1933, que porta la següent nota: «*D. Juan Dou Aromí, presidente de la Mútua de Padres de Familia de Olot, solicita autorización para establecer un colegio no oficial de 1ª enseñanza para niñas dirigida por Dª Matilde Mañosa Monpart, en la ciudad de Olot, calle Esgleyer 3*»; en el mateix BO de la Província es sol·licita autorització per ensenyar infants «*con clase especial nocturna para adultos y dirigido por D. Emilio Pujolar Tarré, maestro titular en la plaza Clará 8, de la ciudad de Olot*». Per tant, aquesta escola no solament feia l'ensenyament obligatori sinó també classes nocturnes a adults.

A Girona ciutat, per suplir la manca d'ensenyament religiós a les escoles, es creà el Paedagogium, que era una entitat que oferia l'ensenyament religiós fora de les aules i que s'adreçava principalment als joves estudiants de batxillerat i de magisteri. Va tenir una durada breu, 1932-36.

5. ***Escola mixta**

La República volia que l'escola fos mixta en tots els seus nivells, és a dir, que nens i nenes anessin junts a les mateixes aules, però això no es va poder generalitzar durant els anys de la República en pau. El revisionisme va posar en qüestió la coeducació. Heus ací un dels arguments que es feien servir en contra de l'escola mixta: «Filosòfica i pedagògicament són tan diferents el jove i la donzella que no es poden educar amb les mateixes normes i plegats, car es desfaria la seva individualitat psíquica, afemellant l'home i masclejant la dona»².

Es va avançar en aquest camí però l'escola mixta només va ser una realitat generalitzada durant els anys de guerra. Durant els anys de la República en pau hi va haver escoles que eren mixtes, però van ser una minoria. Fou el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada), creat el mes de juliol del 1936, el que imposà l'ensenyament mixt.

² *Diari de Girona*, 14 de juliol, 1934, «La coeducació en els centres oficials» per G.N.

6 * Política de construccions escolars

A tot l'Estat es va iniciar una decidida acció de construccions escolars a partir del convenciment que s'havia de «Redimir a España por la escuela». Faltaven més de 27.000 escoles a tot Espanya i s'inicià un període de construccions escolars amb la dedicació de partides econòmiques importants. Les escoles eren concebudes com a «Palaus de cultura», es volien fer edificis emblemàtics i adaptats a la nova concepció de l'ensenyament.

A Olot, el 14 d'abril de 1932 (aniversari de la proclamació de la República), s'inaugurà el grup Escolar Malagrida³. Era una escola graduada, amb sis graus per a cada sexe, amb horaris diürns i nocturns, amb alguns mestres provinents de fora i amb una bona formació, per exemple Antoni Rodeja, que era esperantista. La graduació de l'escola era un dels anhels dels mestres renovadors; es volia agrupar els infants segons l'edat per poder fer un ensenyament més racional i adaptat a les necessitats dels escolars. En algunes poblacions aquestes escoles graduades eren conegudes popularment com el «Grup»; és el cas de Girona, i a Olot també durant molts anys eren coneguts amb el nom del «Grup».

En l'acte d'inauguració, hi va haver els discursos de rigor i l'alumnat va realitzar una taula de gimnàstica rítmica; aquest tipus de gimnàstica en aquells moments representava la incorporació d'un tipus d'activitat renovadora en consonància amb una visió optimista i positiva de l'educació i en la qual l'educació física i l'atenció a la salut eren importants. També es va cantar la Marsellesa. Quan s'inaugurà l'edifici, però, encara faltaven coses: material escolar, arreglar voreres, etc.

Les dades conegudes de l'alumnat del Malagrida són aquestes:

Curs 1932-33: 408 alumnes (225 nens i 183 nenes). Escola nocturna 129 nois i 183 noies.

Curs 1933-34: uns 450 alumnes.

Curs 1934-35: una matrícula aproximada de 490 alumnes.

Curs 1935-36: passà de 6 a 8 graus, fet que suposà un creixement de l'alumnat fins als 570 alumnes.

A finals del 1936 hi havia uns 650 alumnes. La situació s'agreuà amb l'arribada dels refugiats.

De fet, des del primer moment el creixement de l'alumnat va ser tan fort que el 16 de febrer de 1934 l'ajuntament va demanar a l'Estat una nova escola perquè al Grup Escolar hi havia un excés de matrícula; es pensava ubicar-la al barri de Sant Miquel.

³ Vegeu Robert BAYER i CASTANYER, *El Grup escolar Malagrida*, Olot, Edicions El Bassegoda, S.L., 2000.

L'OBRA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

A més de l'acció del govern de la República, a Catalunya la Generalitat també va intervenir directament en el camp de l'educació. No ho va poder fer amb tota la intensitat que volia perquè l'Estatut retallat li va posar limitacions. De fet, el govern català no va intervenir directament en el camp de l'escola elemental obligatòria tot i que algunes de les seves obres anaven en el camí de millorar qualitativament aquest ensenyament.

1. **Creació de l'Escola Normal de la Generalitat** (agost 1931)

El decret de creació ja indicava de manera molt clara quina era la voluntat política de les autoritats catalanes en posar en marxa aquest nou centre, que era concebut com un centre experimental. Es volia preparar nous mestres i per això es creà un centre experimental a Barcelona.

Heus ací alguns fragments d'aquest decret: «D'allò que siguin els mestres depèn en gran part el que serà la nova escola de la República. Així ho ha entès el Ministeri d'Instrucció Pública, que s'apressa a transformar les Escoles Normals de mestres fins a convertir-les en veritables centres de formació professional. Però mentre arriba el moment d'implantar la reforma que s'està preparant convé realitzar determinades iniciatives que, sense trencar definitivament amb l'estat actual ni prejudicar el futur, tinguin tot el valor dels assaig pedagògics. En aquest sentit, Catalunya, sense perjudici del que s'hagi de fer quan l'Estatut entri en vigor, pot assajar un tipus d'Escola Normal de mestres, que sense minva de les característiques generals de les altres escoles, respongui plenament a les modalitats típiques de la seva fesomia catalana».

Aquesta Escola Normal funcionà durant tots els anys republicans a Barcelona i acollí un alumnat procedent de tot Catalunya.

2. **Creació de l'Institut-Escola** (octubre 1931) seguint el model del Instituto-Escuela que ja funcionava a Madrid. Era concebut, també, com un centre d'assaig pedagògic que volia entroncar l'ensenyament elemental obligatori amb el batxillerat. Se'n crearen 3 a Barcelona ciutat.

3. **Escoles d'Estiu 1931 - 1935**

Les Escoles d'Estiu es van consolidar com l'eina de la formació permanent del magisteri de Catalunya. El seu objectiu era actualitzar i posar al dia els mestres que estaven exercint i, a més, en els temes centrals de debat que hi va haver cada any, plantejar els grans temes educatius del moment i que varen servir per marcar la política del govern català. Aquest foren els temes centrals que es varen debatre en aquests trobades:

1932. Problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya.

1933. L'educació moral i cívica a les escoles de la República.

1934. L'Escola unificada: mitjans per establir-la.

En aquestes Escoles d'Estiu hi participaren mestres públics de la Garrotxa i d'Olot. Eren una excel·lent ocasió de formació permanent. Tenien una dimensió professional i també representaven una ocasió de formació humana i de foment de les relacions entre el col·lectiu. El mestre d'Olot Bernardí Lite, en les seves memòries, s'esplaia molt favorablement sobre aquestes trobades. Ho recorda amb aquestes paraules: «Amb quina impaciència l'esperàvem el 1932. Quin ambient tan agradable. Els professors d'universitat, ben competents cadascú en la seva especialitat, no tenien per menys descendir del seu cim cultural per adaptar la seva ciència als nostres balboteigs científics. Quina lliçó de modesta intel·ligència, si se'ls compara amb aquelles llumeneres de l'Institut d'Olot».

4. Estatut de Catalunya

El setembre del 1932 s'aprovà a Madrid un text diferent del que els parlamentaris catalans havien redactat a Núria. Les retallades van ser molt importants (la història es repeteix). La Generalitat tindria competències en el camp de l'ensenyament però no de manera exclusiva com demanava sinó que serien molt limitades. A Catalunya quedava establerta una doble xarxa d'ensenyament: la de l'estat i la de la Generalitat.

Pel que fa a les competències d'ensenyament, l'article 7 establia: «La Generalitat de Catalunya podrà crear i sostenir els centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que cregui oportuns, sempre d'acord amb allò que es disposa en l'article 50 de la Constitució, amb independència de les institucions docents i culturals de l'estat i amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat, dotada per aquest Estatut.»

Davant l'aprovació de l'Estatut de Catalunya hi va haver diversitat d'opinions entre el magisteri gironí. La premsa local ens permet de veure aquestes discrepàncies. Des de *L'Autonomista* i *El Magisterio Gerundense* es defensava una àmplia autonomia en el camp de l'ensenyament. En canvi, la premsa conservadora *El Nord de Girona* es manifestava molt més reticent i *Gerunda* era contrària a qualsevol autonomia. Hi havia sectors del magisteri molt preocupats per la possible dualitat d'ensenyament a Catalunya, ja que consideraven negatiu el fet que hi hagués unes escoles a càrrec de l'Estat i unes altres a càrrec de la Generalitat, com així s'aprovà finalment. Les paraules del mestre i parlamentari Pere Blasi, el setembre de 1933, a *L'Autonomista*, una vegada aprovat l'Estatut, no poden ser més clares del sentiment dels sectors més catalanistes del magisteri: «L'Estatut que deixa força satisfetes les ànsies immediates dels catalans en molts aspectes, no sols falla en la qüestió de l'Ensenyament, sinó que sembla voler canalitzar la pitjor de les solucions.»

EL CLIMA DE RENOVACIÓ PEDAGÒGICA A OLOT

A més de les obres fetes trobem algunes dates i fets que ens indiquen que a la ciutat durant el període republicà s'estava avançant en el camí de millora qualitativa de l'ensenyament i de renovació pedagògica.

Juny del 1931: creació del Consell Local d'Ensenyament, que proposà la creació del Col·legi de Segon Ensenyament, que, més tard, es transformà en Institut.

Juliol del 1932: celebració a Olot de l'Assemblea de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, l'entitat que va promoure amb més entusiasme la renovació pedagògica al país.

L'olotí Antoni Planagumà, amic de molts mestres, recorda aquest clima de renovació pedagògica, parla dels mestres Manel Artola, Bernardí Lite... i diu que «tots plegats practicaren una intel·ligent i desbordant activitat docent. Amb llur impuls i concurs, el diari *La ciutat d'Olot* publicà cada setmana una o dues pàgines d'expressió escolar que obtingueren molt d'èxit, i van incitar la juvenalla a interessar-se per les qüestions culturals i cíviques».

El mateix Lite recorda que «al finalitzar el curs 1933 vam fer una exposició escolar que tingué molt d'èxit. Tot els treballs dels nois reunits dins la gran sala de treballs manuals, i el que havien fet les nenes en una altra sala. Perquè no hi hagués subtilitats en l'apreciació dels treballs dels uns i dels altres, acordàrem que fos així. Si era possible, s'havien d'amagar al públic les incompetències o ganduleries. Tots els de l'Ajuntament vingueren a la inauguració i això donà un gran prestigi al grup, que n'estava ben necessitat. No mancà cap pare ni nombrós públic, fins i tot xafarders per anar a explicar als frares i monges el que havien vist».

Altres indicadors de renovació a parer meu són la presència d'Escoles Nocturnes. El Patronat de la Immaculada de la Parròquia de Sant Esteve mantenia una escola nocturna gratuïta per a obreres, subvencionada per l'ajuntament. Deixà de funcionar durant la guerra.

També l'existència d'una associació de pares d'alumnes: la Societat de Pares de Nens de l'Escola (aprovaada el 3 de febrer de 1933). La seva finalitat era vetllar perquè a l'escola es complissin les lleis i els decrets referits a l'ensenyament, estudiar els problemes dels alumnes i transmetre'ls a l'ajuntament i altres corporacions, posar remei als problemes entre professors i alumnes i a les faltes d'aquests (assistència, respecte, violència...); tenir cura amb l'ajuda del professorat i de l'ajuntament de l'organització de cantines, colònies, excursions i altres temes...

En aquest clima de renovació i de millora de l'educació, la creació de l'Institut de Segon Ensenyament cal contemplar-lo com un dels fets més destacats en la

història escolar de la ciutat⁴. La creació d'aquest centre va ser una de les obres més importants, ja que demostrava la voluntat dels sectors ciutadans més renovadors per fomentar la cultura i l'educació.

La victòria de la Unió d'Esquerres l'abril del 1931 va portar a l'alcaldia Joan de Garganta. Aquest fou l'animador de la creació de l'Institut de Segon Ensenyament. De fet es creà un Col·legi Municipal de Segona Ensenyança de titularitat municipal i subvencionat per l'estat que posteriorment es convertí en Institut. S'instal·là al convent del Carme i començà a funcionar el curs 1932-33.

Llegint la premsa de l'època queda clara la confrontació i els arguments ideològics dels grups defensors de la creació de l'Institut, grups renovadors, i l'oposició que des de diferents sectors ciutadans defensava l'escola privada (llegeixi's l'escola dels escolapis). Esgrimien en contra arguments de tota mena: econòmics, d'oportunitat política (encara no s'havia aprovat l'Estatut), etc., que deixaven entendre molt clarament dues concepcions de l'educació a la ciutat. Un dels defensors de la proposta era el regidor Ramon Calm, que, més tard, en seria professor.

Pel que fa a l'alumnat de l'Institut destaquem el seu constant creixement. Va passar de 60 alumnes el curs 1932-33, a 167 el curs 1937-38. La majoria eren d'Olot i la comarca. Sempre hi havia una majoria de nois per sobre les noies (curs 1932-33: 45 nois/15 noies; curs 1937-38: 84 nois/73 noies).

Destacar, finalment, la creació a Olot, el 1934, de l'Escola Superior del Paisatge de la Generalitat.

L'obra republicana d'aquests primers anys en el camp educatiu queda molt ben resumida en paraules de Joan Puigbert: «Tot plegat va generar una mobilització de voluntats molt notable i un engrescament educatiu àmpliament estès. El mestre veia dignificada la seva feina i se sentia protagonista en la regeneració moral de la societat. El mestre era, efectivament, el primer ciutadà de la República⁵».

Aquesta política renovadora es produeix de manera especial durant el primer bienni. La situació política va canviar i la dreta va frenar alguns dels avenços aconseguits els primers anys. Al bienni progressista el va seguir el bienni negre. El Nadal de 1933 moria el president Macià. Lluís Companys va ser el nou president. Arran dels fets d'octubre del 1934 l'autonomia catalana va quedar pràcticament congelada. El febrer del 1936 en les eleccions es va produir la victòria del Front d'Esquerres per sobre del Front d'Ordre.

●
⁴ Vegeu Juli CLAVIJO, i altres, *L'Institut Nacional de Segon Ensenyament d'Olot durant la Segona República (1931-1939)*, Olot, Ajuntament d'Olot, 1993.

⁵ Joan PUIGBERT, *La Normal de Girona i el Magisteri públic (1914-1936)*, Girona, Universitat de Girona, 1994, p. 87.

LA REPÚBLICA EN GUERRA (JULIOL 1936–FEBRER 1939)

El 17 de juliol de 1936 es va produir l'aixecament contra la República. A Catalunya la victòria va ser republicana i va començar una sagnant revolució. Hi va haver persecucions, fugides i assassinats de persones d'ordre, també de capellans, freres i monges dedicats a l'ensenyament. Els col·legis religiosos no van tornar a obrir el curs 1936-37.

Els mesos d'agost i setembre del 1936 van ser els de màxima intensitat revolucionària. Mentrestant, alguns mestres havien marxat al front a defensar la República. N'hi havia que s'incorporaven a l'exèrcit com a milicians de la cultura, ajudant en tasques d'alfabetització i, especialment, de formació ideològica. D'altres ingressaven a l'Escola de l'exèrcit popular. Alguns van ser mobilitzats amb el pas del temps; per exemple, l'Esteve Puig, mestre de l'escola Germanor (exescolapis) el 1937, va ser substituït per Artemi Casanoves. El mes d'abril del 1938 marxaren a la guerra els següents mestres, que treballaven a les escoles d'Olot: Josep Massanella, Àlvar Farré, Josep M. Brull, Antoni Figa i un tal Garcia.

Esclatada la revolució a les ciutats es va crear el Comitè de Milícies Antifeixistes. Una de les accions que van fer aquests comitès locals va ser la incautació dels edificis religiosos, als quals s'atorgà diferents usos. Ben aviat arribaren els primers refugiats, també a Olot, a vegades dones amb mainada, a vegades colònies d'infants acompanyats de mestres i assistents, etc. Va ser una arribada constant i imparabile.

L'OBRA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA DES DEL PUNT DE VISTA EDUCATIU

L'acció més important va ser la creació del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) a finals del juliol de 1936. Es tractava d'«establir un nou règim d'escola unificada que substituís l'escola de tendència confessional; actuar per tal que el nou règim escolar estigués inspirat ens els principis racionalistes del treball; assegurar que tot obrer pogués arribar des de l'escola primària als estudis més superiors segons la seva capacitat.» Va ser una declaració d'intencions esplèndida malbaratada en bona part pel fet de per posar-se a la pràctica en una situació anòmala, de guerra. Es volia una escola del poble i per al poble. Es volia un únic ensenyament per a tothom, sense distinció de classes socials. I això es portà a terme en una situació anòmala, de guerra. La voluntat de les autoritats republicanes era que les institucions funcionessin amb la màxima normalitat possible; es va posar especial atenció en l'escolarització dels infants i en el funcionament de l'escola. El CENU va promulgar el Pla General d'Ensenyament el setembre de 1936, que s'aplicà a les escoles de Catalunya fins que el país va ser ocupat per l'exèrcit franquista.

Quina era la realitat escolar olotina durant aquest temps de guerra? Vegem algunes dades concretes que ens permetin de fer-nos una idea del que passava a les escoles de la ciutat.

Els edificis escolars van ser incautats i se'ls canvià el nom per altres de significatius: el grup escolar municipal va ser el Grup Escolar Torxa, amb 14 docents; el dels escolapis s'anomenà Germanor i tenia 5 docents (2 professors i 3 professores), era una escola graduada; el del Cor de Maria s'anomenà Aurora, també amb 5 docents. Altres edificis religiosos van tenir diferents destinacions, per exemple, el de la Divina Providència va ser destinat a fusteria municipal i també va servir de caserna. A les Carmelites, s'hi col·locaren els refugiats i també es va fer servir de magatzem d'indústria de guerra.

Encara que als inicis de la guerra les classes es feien a les escoles, l'arribada de soldats, de carrabiners, etc. va provocar un cert desmantellament de les escoles, que varen haver de buscar altres edificis on fer les classes. Es varen habilitar el Centre Obrer, la Torre Castanyes, etc.

Amb el pas del temps aquests centres escolars tingueren altres utilitats. Per exemple, en un informe municipal de 24 de novembre de 1937 s'afirma del Grup Germanor: «*Convento Escolapios – Convento y Colegio – Escuela y Cuartel Carabineros, y destinado últimamente a Hospital de Guerra*». Més tard, el 24 de juny de 1938, les escoles públiques (l'actual Malagrida) es convertiren en hospital militar.

Pel que fa a l'assistència dels nois i noies a l'escola, sabem que el cens escolar del CENU del mes de setembre de 1936 parla de 1.670 escolars i 16 mestres. Aquest mateix informe destaca que per cobrir les necessitats educatives de la població d'Olot en feien falta 13 més! Es reconeix la necessitat d'una altra escola a la ciutat a causa de la vinguda de refugiats. El cens escolar durant el temps de guerra va canviant a mesura que arriben refugiats; aquest fet va dificultar fer una feina seriosa i estable. A més, hi havia altres prioritats més urgents per a la mainada: menjadors, etc.

Durant els anys 1936 i 1937 a l'escola Germanor van editar una revista feta pels mateixos alumnes amb el suport del mestre Bernardí Lite, seguint les tècniques pedagògiques renovadores del mestre francès Celestin Freinet. La revista servia per a la formació dels nois i noies de l'escola; també servia d'enllaç amb les famílies i s'enviava d'intercanvi a d'altres escoles de Catalunya i de l'estat espanyol.

Hi ha poques ciutats grans com Olot que editessin una revista d'aquest tipus; en general aquesta pràctica escolar renovadora es feia a les escoles rurals lleidatanes i tarragonines. A Girona només conec el cas d'Olot i de Cadaqués. Editar una revista d'aquest tipus és un indicador excel·lent de la presència de mestres renovadors i progressistes. Tots els articles escrits pels alumnes olotins són en català a excepció d'un que el signen Los Refugiados i que porta per títol

¡Juguetes! Palabra mágica i que explica la Setmana de l'Infant (festa de Reis) que es va celebrar a Olot el gener del 1937.

El 14 d'abril de 1937, aniversari de la República, l'Ajuntament autoritzà crear l'Escola dels refugiats, a base de tres graus del grup Torxa i un parvulari. I acordà la construcció d'un nou grup escolar. L'arquitecte municipal va fer els plànols d'un edifici que havia de tenir un pavelló central i 3 pavellons de 4 graus cadascun. L'escola no s'arribà a construir però el que m'interessa és destacar la voluntat política de les autoritats, que, igual que en altres poblacions, continuaren treballant a favor de l'escola i l'educació malgrat que la situació política i econòmica no era gens favorable.

Coneixem algun exemple de la tensió que es vivia en el món polític educatiu durant aquests anys de guerra i revolució. En sessió de l'ajuntament de 23 de setembre de 1937, un regidor digué que a Olot hi havia una escola clandestina i que calia tancar-la. Respongué el batlle Ramon Calm «al carrer Fluvià hi ha un escolapi anomenat Nogué que és persona d'idees cristianes però anitifeixistes; que ell el va tenir uns dies a la seva escola com a auxiliar i que ara al seu domicili particular dóna conferència a uns pocs alumnes sobre comptabilitat, aprofitant que és perit mercantil, i per això, mantenir-se ell i mantenir la seva mare». Afegí que això no era una escola clandestina i que creia que era perfectament lícit.

El curs 1937-38 hi havia classes nocturnes als grups escolars Germanor i Aurora. El mes d'agost de 1937 es va notificar l'arribada de 300-400 refugiats bascos; com que no hi havia local per acollir-los els van portar al grup escolar Aurora.

Pel que fa a l'Institut, el juliol de 1936 es nomenà director Ramon Calm i Clota. Durant els anys de guerra hi ha documentada la presència d'alumnes refugiats. Segons les dades que en presenta Clavijo, el curs 1936-37 hi havia 35 alumnes originaris de fora de Catalunya; el curs següent aquesta xifra va baixar fins a 23. També hi havia professorat procedent del col·lectiu dels refugiats. Dos d'ells, Enrique Olanar i Ramon Díaz, varen ser-ne directors. La presència de refugiats provocà la generalització de l'ús del castellà com a llengua acadèmica i de relació.

L'OBRA PARAESCOLAR

Estretament lligades amb l'escola hem de parlar de les colònies escolars. Es tracta d'una obra higienicopedagògica pensada per als nens i les nenes més necessitats des del punt de vista sanitari i higiènic de les escoles de la ciutat. A Olot funcionaren durant els anys de la República. No tenim gaire dades concretes; de totes maneres, sabem que el 1932 la mestra Concepció Senties hi va anar amb un grup de nenes. El 1934 Bernardí Lite acompanyà 21 nens a Sant Feliu de Guíxols.

REFUGIATS A OLOT

La presència d'infants refugiats a Olot és molt notable i es produí ben aviat d'esclatada la guerra. Per exemple, Juli Clavijo explica que els infants de Gelsa arribaren a Olot acompanyats del seu mestre, Vicente Gil. Aquesta presència de nens i nenes refugiats condicionà la vida escolar molt més que en altres poblacions.

Pel que fa als mestres que atenien els infants refugiats, hem de destacar la seva mobilitat. Canviaven sovint, alguns provenien del front, d'altres hi marxaven; hi havia enfrontaments entre ells i amb les autoritats municipals; alguns eren destituïts per no haver complert amb les seves obligacions, d'altres van dimitir perquè cobraven poc, etc. Era una situació ben anòmala. El que ens interessa destacar és el fet de la presència d'un nombrós grup d'infants en edat escolar a Olot que eren atesos, més bé o més malament, per mestres, alguns del país i d'altres provinents de diferents indrets d'Espanya.

Un document de la conselleria de Cultura del 1937 explicita que a Olot hi havia els següents centres escolars:

Grup Escolar núm. 1 Torxa, dirigit per Rodeja i Paratge

Grup Escolar núm. 2 Germanor, dirigit per Bernardí Lite, a l'Hospici

Grup Escolar núm. 3 Aurora, dirigit per Artola (ex-Casino)

Parvulari núm. 1, dirigit per la mestra Sentir i Vila, a l'Hospici

Parvulari núm. 2, dirigit per la mestra Serra o Ortín, també a l'Hospici

Parvulari núm. 3, que dirigia la mestra Serradell, també a l'Hospici.

Per a infants castellans hi havia tres graus, es tracta dels centres que acollien els infants refugiats:

Grau núm. 1, a càrrec del mestre Arias

Grau núm. 2, a càrrec del mestre Olan

Grau núm. 3, instal·lat al Centre Obrer. No es coneix el nom del mestre.

Aquesta separació escolar dels infants refugiats no era ben vista per tothom. Membres de l'ajuntament discrepaven d'aquesta situació. Sabem que Miquel de Garganta argumentava a favor de la separació i que en canvi Joan Sánchez era favorable a un ensenyament tots junts.

Les dades que ofereix Juli Clavijo del creixement del nombre de refugiats són ben significatives. El Grup Aurora l'abril del 1938 tenia 281 nens i nenes, més 117 nenes i 116 nens refugiats d'entre 1 i 10 anys que es repartien entre els grups Torxa i Germanor.

Pel que fa als mestres, sabem que a primers d'agost del 1937 l'ajuntament acordà nomenar J. Castillo i Víctor Arias professors auxiliars dels nens refugiats amb la retribució el primer de 125 pessetes mensuals i el segon de 50, atesa la seva condició de jubilat. En un document de 12 d'agost del mateix any es donà compte de diverses accions referides a l'escola i l'ensenyament. Així s'informa d'haver

estat nomenats mestres de la colònia de nens refugiats Àngela Azua, Joaquim Ferrer i Ildefons Montalvo. Es demanà a la delegació de Colònies que no designés més mestres a Olot ja que n'hi havia suficients amb els designats per atendre el servei; s'acordà sol·licitar a la mateixa Delegació que enviés material escolar; es va fer constar que, contra la voluntat del Consell Municipal, i per manca de local i mobiliari, no es podia organitzar aquest ensenyament en règim de colònia; es proposà habilitar classes als grups escolars per a aquest ensenyament i oferir a aquells mestres un estatge i, si no, abonar-los la indemnització de pis que s'abonava als mestres nacionals.

UN TRIST I MAL FINAL

Amb la victòria militar dels sublevats el juliol del 1936 i l'ocupació total del país el gener del 1939 es produí un canvi radical en el món educatiu i escolar, tal com passà en tots els altres àmbits de la vida. La dictadura franquista va iniciar una forta repressió entre el magisteri, que va ser acusat d'haver enverinat la consciència dels infants amb els seus ensenyaments.

Més d'un 10% dels mestres que treballaven a Catalunya durant els anys republicans marxaren a l'exili, entre aquests, els olotins Ramon Calm, Bernardí Lite i Manuel Artola. Alguns d'aquests exiliats tornaren amb el pas dels anys; d'altres moriren a l'exili europeu i americà. Dels que es van quedar, molts van ser represaliats amb sancions que van des de l'expulsió del magisteri fins a sancions de tipus econòmic, passant pel trasllat forçós a d'altres poblacions dins de la mateixa província, a Catalunya o a fora, sempre a poblacions més petites de la que es treballava.

El pas del règim republicà al franquista va ser radical. El text que presento per acabar és ben significatiu d'aquest canvi que es produí. A l'escola pública de Salt, el 16 de setembre de 1939, en començar el nou curs escolar, el mestre va pronunciar aquestes paraules significatives:

«Año de la Victoria. Unas palabras: ... Después de tres años justos de dominio rojo, la escuela puede empezar el curso al amparo del Generalísimo Franco, Caudillo de España, que con sus ejércitos gloriosos ha redimido palmo a palmo el terreno de nuestra patria. Salt, nombre de fuerte prestigio por los innumerables asesinatos cometidos por sus hombres, experimentará gracias al esfuerzo de los hombres de la nueva España, un cambio radical de vida. El nombre de Dios presidirá ya para siempre estas escuelas... Y tu, maestro que me sucedes, recuerda que España espera de tu abnegado sacerdocio la regeneración de estos niños, su educación esmerada y su acercamiento hacia el Todopoderoso, con su corazón rebosante de amor hacia El y al prójimo.

Si cumples con tu deber, Dios te lo premie y si no, te lo demande.

Carlos Martí Bofill. ¡Viva Cristo Rey! ¡Viva España!»

Però la història té finals més tràgics. Joan Bagué, mestre i alcalde de Sant Esteve d'en Bas, va ser afusellat pels franquistes el 25 de març de 1939. És un dels pocs mestres afusellats a Catalunya, ja que en ser un país de frontera molts havien pogut marxar cap a França.

Aquesta voluntat de trencament total amb el passat no es va cenyir només als mestres; juntament amb la destrucció de vides humanes, constatem la destrucció d'obres culturals com l'antiga biblioteca construïda en època de la Mancomunitat, etc.

VALORACIÓ FINAL

- **Destacar l'interès dels governants, així com dels sectors progressistes de la societat, per millorar l'educació i l'ensenyament.** Aquest fet a Olot va tenir la seva expressió més plena en la creació de l'Institut de Segon Ensenyament, tal com manifesta Jordi Pujiula, que considera que la dècada dels trenta és la més rica culturalment i intel·lectualment del segle i que es completà amb la creació de l'Escola Superior del Paisatge i el Patronat d'Estudis Històrics.

- **L'intent de transformar la societat mitjançant l'educació s'aconseguí només a mitges.** Les bases per a aquesta transformació es van posar bé i el planter de mestres renovadors es va esforçar per fer un ensenyament actiu a partir de l'observació i l'experimentació. Es fomentà un ensenyament agradable; es volia que l'alumnat descobrís la dimensió social de l'educació. Però l'actuació política del bienni negre i la posterior guerra civil no van permetre el ple desenvolupament d'aquest projecte.

- **A Olot també va ser realitat l'expressió «la república dels professors».** Qui personificà millor aquesta expressió va ser Ramon Calm, que, a més de mestre i professor de l'Institut, va ser alcalde de la ciutat.

- **Aquesta positiva experiència republicana s'estroncà amb l'aixecament facciós contra la república legalment constituïda.** A Catalunya, del juliol del 1936 al febrer del 1939, es va viure una experiència revolucionària. La creació del Consell de l'Escola Nova Unificada (el CENU) va ser la plasmació d'aquesta voluntat revolucionària en el camp escolar i educatiu. A Olot aquesta experiència va estar molt condicionada per la constant arribada de refugiats, en alguns casos acompanyats dels seus mestres.

- **L'experiència republicana, en pau i en guerra, va acabar malament.** Els sublevats, que van guanyar la guerra, van fer creu i ratlla; van trencar de manera radical amb el passat republicà. El magisteri va ser un dels col·lectius més castigats.

L'exili deixà els mestres sense els seus líders; la depuració aconseguí un magisteri resignat i amb por. A la Garrotxa es produí un dels pocs assassinats d'un mestre per part dels franquistes a Catalunya.

· **Hauran de passar molts anys per tornar a recuperar el nivell que hi havia durant la República a Catalunya**, un país que estava a l'avantguarda de la renovació pedagògica europea.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

Julio CLAVIJO, *La població refugiada a Olot durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Olot, Edicions El Bassegoda, 1997, p. 86-92.

Jordi PUJIULA i RIBERA, *La Guerra Civil a Olot (1936-39)*, Olot, Fundació Pere Simon, 2000.

Jordi PUJIULA i RIBERA, *Dictadura, República i Guerra Civil*, Olot, Quaderns d'Història d'Olot, 2005.